

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ

УДК 338. 45

СИСТЕМНА МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

SYSTEM MODERNIZATION PROJECT IMPLEMENTATION MECHANISMS OF REGIONAL ENVIRONMENTAL POLICY

Олександр АЛИМОВ,
академік НАН України,
доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут
економіки природокористування та
сталого розвитку НАН України»,
Київ

Ірина ДРАГАН,
кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут
економіки природокористування та
сталого розвитку НАН України»,
Київ

Aleksandr ALYMOV,
Academician of NAS of Ukraine,
Doctor of Economics,
Public Institution «Institute of
Environmental Economics and
Sustainable Development of the National
Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

Irina DRAGAN,
Candidate of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of
Environmental Economics and
Sustainable Development of the National
Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

Зосереджено увагу на питаннях модернізації механізмів реалізації регіональної екологічної політики на засадах локальної екологічної демократії з метою подолання тенденції виснаження природно-ресурсного потенціалу територій. Доведено, що зазначений процес має базуватися на принципі раціонального та збалансованого поєднання державних і ринкових, адміністративних і економічних механізмів та важелів регулювання екологічних відносин, природокористування й природоохоронної діяльності на регіональному рівні.

Ключові слова: екологічна політика, локальна демократія, механізм державного управління, регіон, ресурсний потенціал.

The article focuses on issues concerning modernization of regional mechanisms for implementing environmental policies that are implemented on the basis of local environmental democracy to overcome the tendency depletion of natural resources potential areas. Determined that the current economic mechanism has a number of shortcomings and unresolved issues, and therefore the question of its improvement is extremely important. One of the main strategic objectives of this improvement, in addition to the operational tasks of economic adjustment mechanism of nature has become, in our opinion, identifying key areas of Policy reform and implementation of measures as part of the Strategy for Sustainable Development of Ukraine, now operates in Ukraine. It is proved that the modernization of mechanisms for implementing regional environmental policy in the direction of democratization should be based on rational and balanced combination of state and market, administrative and economic mechanisms and levers of regulation of environmental relations, environmental

management and environmental activities at the regional level. One of the most effective mechanisms responsible above principle in conditions of limited material and financial resources are targeted environmental programs. The said mechanism, like most others in the field of environmental management is complex and operates on the basis of administrative cooperation, economic and organizational levers.

Key words: *environmental policy, local democracy, governance mechanism, region, resource potential.*

Модернізація механізмів реалізації регіональної екологічної політики у напрямі їх демократизації має базуватися на принципі раціонального та збалансованого (за критерієм кінцевого еколого-економічного ефекту) поєднання державних і ринкових, адміністративних та економічних механізмів і важелів регулювання екологічних відносин, природокористування й природоохоронної діяльності на регіональному рівні.

Діючий економічний механізм має низку недоліків та нерегульованих питань, а тому потребує вдосконалення. Однією із основних стратегічних цілей реалізації зазначеного, крім завдань оперативного коригування економічного механізму природокористування, має стати, на нашу думку, визначення основних перспективних напрямів реформування та реалізація їх у складі заходів Стратегії сталого розвитку України, актуальної нині.

Наукову базу дослідження становлять численні праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: О.М. Алімова, О.І. Амоші, А.Л. Антонова, М.М. Білінської, Б.В. Буркинського, М.П. Бутка, Н.І. Верхоглядової, З.В. Герасимчука, В.М. Гейця, В.А. Голяна, О.Г. Гранберга, Т.І. Грушевої, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, В.І. Дубницького, Я.А. Жаліло, М.З. Згуровського, В.Ф. Іванюти, А.Б. Кондрашихіна, М.М. Колосовського, О.А. Лук'янихіної, Ю.М. Манцевича, В.О. Мартиненка, А.М. Федорищевої, Є.В. Хлобистова та інших.

Метою дослідження є обґрунтування засад локальної екологічної демократії як напряму модернізації механізмів охорони довкілля на регіональному рівні.

Одним із ефективних економічних механізмів забезпечення природоохоронних заходів та з ліквідації негативного впливу аварій і техногенних катастроф є страхування ризиків забруднення навколишнього природного середовища. В Україні такий вид страхування практично відсутній. В економічно розвинених країнах світу він отримав назву *екологічного*. Такі інвестиційні фонди можуть бути створені як у межах підприємства, так й окремої територіальної одиниці.

Формування регіональних екологічних інвестиційних фондів (РЕІФ) забезпечує спеціальна економічна модель страхування майнових й екологічних ризиків з наступними інвестиціями в єдиний регіональний інноваційний екологічний проект, що фінансується із РЕІФ. За змістом така модель є корпоративною згодою сторін й орієнтована, з одного боку, на заміну застарілої технічної і технологічної бази потенційно небезпечних виробництв, а з іншого, є засобом управління екологічною безпекою регіону і відродження територій.

Важливою складовою модернізації економічного механізму регіональної політики є вдосконалення нормативів збору за забруднення. Останнє доцільно здійснювати на основі обґрунтування необхідних обсягів фінансування природоохоронних заходів, а також реальних фінансових можливостей підприємств-платників з урахуванням фактичних збитків, які завдаються державі, іншим суб'єктам господарської діяльності та населенню. При цьому перспективною метою вдосконалення нормативів має бути їх наближення до відповідних норм ЄС. Зазначимо, що нормативи збору за забруднення навколишнього природного середовища у країнах ЄС до 60 разів перевищують вітчизняні [1].

Основною проблемою вдосконалення нормативів збору за спеціальне використання природних ресурсів є відсутність механізму цільового застосування отриманих коштів. Відповідно до статті 46 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2] кошти від зазначених зборів надходять до місцевих бюджетів, бюджету АР Крим та Державного бюджету України і спрямовуються на виконання робіт з відтворення, підтримання цих ресурсів у належному стані.

Необхідно розробити та запровадити механізми реалізації законодавчо визначених норм. Крім того, на нашу думку, доцільно підготувати та внести зміни і доповнення до Бюджетного кодексу України щодо фінансування природоохоронних заходів (бюджетних програм природоохоронного спрямування) із загального фонду місцевих бюджетів. У країнах з розвиненою ринковою економікою при здійсненні певних заходів, у т.ч. і природоохоронних, приділяється значна увага належному обґрунтуванню їх доцільності та черговості. Частка пошукових, проектних робіт та робіт з наукового обґрунтування окремих проектів (заходів) становить, як правило, до 40–60 % від загальної вартості їх реалізації.

В Україні цей показник коливається в межах 1–6 %. Варіантність проектних рішень або відсутня, або ж має формальний характер. Наприклад, протипаводкові заходи, фінансування яких здійснюється за рахунок т.зв. екологічних бюджетних коштів, проектуються без урахування можливості комплексного використання споруд, не розглядається варіант відселення жителів з населених пунктів (їх частин) із зон, які часто затоплюються паводками, не обраховуються показники ефективності кожної із споруд на основі порівняння величини збитків, які будуть ліквідовані, із витратами на будівництво протипаводкових споруд. Тому ще однією важливою складовою поліпшення економічного механізму є запровадження системи обґрунтувань доцільності та черговості здійснення природоохоронних заходів.

Основним напрямом вдосконалення має бути нормативно-правове та методологічне врегулювання питання щодо обов'язковості обґрунтування доцільності й черговості здійснення природоохоронних заходів на основі показників їх економічної ефективності за умови розгляду всіх можливих варіантів проектних рішень.

Аналогічного підходу потребує і питання надання пріоритетності усуненню причин, які викликають негативні явища або значні збитки, а не мінімізації

наслідків таких явищ. У першу чергу цей принцип необхідно застосовувати при виборі варіантів проектних рішень стосовно розв'язання проблеми підтоплення територій.

Щодо вдосконалення системи фінансування у зазначеній сфері першочерговою вбачається необхідність розробки чіткого механізму реалізації положення статті 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо обов'язковості додержання екологічних вимог та здійснення природоохоронних заходів суб'єктами господарювання [4]. Такий механізм має містити чітке визначення умов фінансування останніх за рахунок коштів: суб'єктів господарської діяльності; фондів охорони навколишнього природного середовища; місцевих та державного бюджетів.

Аналогічний механізм уже розроблено та запроваджено для фінансового забезпечення заходів з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій: кошториси затверджуються Держбудом, повинні містити обґрунтування можливостей і обсягів фінансування певних заходів за рахунок коштів суб'єктів господарської діяльності, місцевих (різних рівнів) бюджетів, на основі чого визначається необхідна частка надходження коштів з державного бюджету.

Доцільно також внести зміни до законодавства з метою надання пріоритету у фінансуванні за рахунок коштів державного бюджету природоохоронним заходам, спрямованим на збереження біологічного різноманіття та розвитку природно-заповідної справи, оскільки цим має опікуватися держава.

Адміністративні механізми, які на сьогодні хоча і сформувалися у певну злагоджену систему, все ж потребують вдосконалення, насамперед з метою уникнення формальності при проведенні процедури екологічної експертизи [3, 4].

У лютому 1995 року набув чинності Закон України «Про екологічну експертизу». Саме остання в умовах складної екологічної ситуації повинна бути тим соціальним інструментом, що дозволяє на демократичній основі із залученням висококваліфікованих спеціалістів вже на стадії підготовки проекту нормативного документа, проекту планового та іншого господарського рішення у зазначеній сфері оцінити ступінь їх екологічної відповідності, визначити можливості реалізації у конкретному природному середовищі та науково обґрунтувати висновки і рекомендації щодо їх доцільності й екологічної прийнятності.

Існуюча на сьогодні концепція абсолютного ризику, що є основою сучасної екологічної експертизи в Україні, завдала значних збитків довкіллю. Керуючись цим підходом, екологічна експертиза не може ефективно прогнозувати, запобігати та управляти екологічним ризиком. Тому теоретично така експертиза повинна базуватись на сучасній концепції допустимого екологічного ризику (тобто імовірності поразки), котра набула значного поширення в індустріально розвинених країнах як засіб пошуку балансу між стратегіями екологічного й екологічного розвитку. Допустимий рівень останнього (не може бути нульовим) залежить від того, які переваги (вигоди) отримує суспільство зі збільшенням ризику за рахунок підвищення показників соціально-економічного добробуту та які витрати необхідні, щоб рівень екологічного ризику не перевищував межі соціально допустимого ризику. На практиці екологічна експертиза стосується

другої частини цієї концепції – управління ризиком, а саме процесом ухвалення рішень, у яких оцінюється екологічний ризик та можливість його попередження.

Функціональний напрям еколого-експертної діяльності державних органів і спеціально створених еколого-експертних громадських формувань, а також реалізація професійної компетенції експертів-екологів виявляються в еколого-експертному процесі. У ньому висвітлюються нормативні формалізовані (зовнішні) функції екологічної експертизи проектів. Цей процес складається із низки послідовних етапів, під час проведення яких еколого-експертні органи чи спеціально створені комісії вирішують конкретні завдання еколого-експертної оцінки представлених проектів.

У чинних нормативних актах, які регламентують порядок організації екологічної експертизи проектів, безпосередньо не виділяються окремі стадії їх розгляду, а лише містяться вказівки стосовно реалізації цього процесу. Аналіз останніх дає змогу виділити три основні етапи еколого-експертного процесу (еколого-експертної процедури):

- підготовчий, або перевірки наявності необхідних реквізитів представлених проектів і визначення їх відповідності чинному законодавству (створення еколого-експертних комісій; окреслення завдань екологічної експертизи; контроль та аналіз поданих матеріалів; встановлення їх відповідності законодавчим нормам);

- основний, або аналітичної обробки показників об'єктів експертизи (аналітична обробка матеріалів; натурні обстеження екологічної ситуації; порівняльний аналіз екологічних обґрунтувань; часткова оцінка ступеня екологічної небезпеки діяльності; встановлення ефективності екологічних обґрунтувань об'єктів);

- заключний, або узагальнення та оцінки відомостей й отриманих результатів, а також складання на їх підставі висновків екологічної експертизи проектів (підсумовування отриманих результатів, одержаної інформації; формування висновку екологічної експертизи; надсилання еколого-експертного висновку зацікавленим організаціям).

У чинному законодавстві не передбачений конкретний механізм екологічної експертизи. Тому нами запропоновано алгоритм еколого-експертних дій, що дає можливість більш детально провести апробацію проектів, а також упорядкувати процес екологічної експертизи.

На всіх етапах еколого-експертні органи ставлять конкретні цілі та завдання еколого-експертного дослідження особливостей проектних матеріалів, а також визначають форми і методи експертної діяльності, які скеровані на реалізацію цілей та мети екологічної експертизи проектів. Відтак мета підготовчого етапу має полягати у виявленні під час перевірки достовірності та повноти представлених на екологічну експертизу передпроектних і проектних матеріалів, встановлення їх відповідності вимогам чинного законодавства та інших нормативних документів (державних стандартів, інструкцій тощо). На цій стадії експертизи перевіряють підстави скерування проектних матеріалів у той чи інший державний орган або на розгляд спеціальної еколого-експертної комісії, визначають наявність передбачених законом супроводжувальних документів і

матеріалів, що відображають правомірність можливості їх експертизи; здійснюють перевірку правових підстав розробки передпроектної та проектної документації, а також матеріалів і юридично важливих документів попереднього вибору земельних ділянок, визначених для розміщення, будівництва чи реконструкції об'єктів.

Основну увагу експерти чи керівники експертних комісій повинні приділяти ознайомленню з паспортними відомостями представлених проектів, а саме: чіткості найменувань об'єктів експертизи; стадії проектування (передпроектна, проектна); точності відомостей про розробників та замовників проекту; їх відомчу підпорядкованість; наявності термінів розробки проекту, відомостей про авторів; підписів відповідальних осіб за якість, повноту наведених даних; складу представлених матеріалів.

Склад, комплексність та обсяг матеріалів, що надаються для екологічної експертизи, визначаються нормативними актами законодавства України. Вони також регламентують порядок розробки, погоджень експертизи та затвердження відповідних передпроектних чи проектних матеріалів. Надання підприємствами детальних характеристик технологій, котрі використовуються ними, та видів діяльності, що призводять до забруднення, сприяє пошуку нових технологій. Експертні органи (комісії) можуть відхиляти представлені на експертизу матеріали або вимагати їх доукомплектації чи доопрацювання у випадках, якщо проектувальники не дотримуються вимог нормативних актів, відсутні необхідні погодження із зацікавленими міністерствами, відомствами, організаціями, підприємствами й органами державного контролю та нагляду.

Проектні матеріали, які подаються на екологічну експертизу, обов'язково повинні містити такі документи: рішення зацікавлених державних органів, організацій, підприємств (об'єднань) чи їх вищих інституцій управління про проведення екологічної експертизи (первинної); загальну пояснювальну записку зі спеціальним розділом «Охорона навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів»; кошторисну документацію (вартість виконаних робіт); висновки, погодження та інші документи, видані органами державного контролю та нагляду, інших зацікавлених осіб (наприклад, у випадку попереднього вибору земельної ділянки і розміщення об'єктів або реконструкції підприємств); екологічний паспорт об'єкта, необхідний при експертизі [5].

Важливо на підготовчому етапі з'ясувати специфіку поданих на апробацію проектних матеріалів для залучення в кожному конкретному випадку найбільш компетентних у цій галузі експертів-екологів, а в разі необхідності порушити питання про залучення до екологічної експертизи представників науково-дослідних організацій, профільних висококваліфікованих спеціалістів.

На початковому етапі важливо ознайомитись з основними даними проектних матеріалів, на основі чого здійснюється підбір основних чинних законів та підзаконних актів і документів; проектних рішень-аналогів; інформаційних відомостей служби нагляду і контролю за станом навколишнього середовища (ці функції здійснює Державна екологічна інспекція) і санітарного стану екосистеми (компетенція санстанцій); розташування об'єктів, що

проектуються, і різних екологічних карт, які можуть бути використані під час перевірки та оцінки.

На основі аналізу проектних матеріалів, котрі мають реєструватися у спеціальному журналі, складається план екологічної експертизи і визначаються терміни її проведення. Етап аналітичної обробки – найбільш важливий і відповідальний. Об'єктивна екологічна оцінка основних параметрів проектних розробок дозволяє уникнути можливих відхилень, які закладені у проектній документації, виявити позитивні та негативні моменти запроєктованих заходів з урахуванням екологічних вимог чинного законодавства та конкретної екологічної ситуації. Аналітична обробка об'єктів екологічної експертизи складається з двох фаз: вивчення, аналізу і перевірки проектних рішень (супроводжуюча записка, розділи проектних матеріалів, графічна частина проектів, висновок органів державного нагляду тощо); перевірки та аналізу результатів проведення натуральних досліджень місця, де планується розміщення об'єктів екологічної експертизи.

За загальним правилом, усі проектні рішення включають: текстові та графічні частини; технічні, санітарно-гігієнічні, технологічні, організаційні показники; напрацювання та рішення з охорони навколишнього середовища й раціонального використання природних ресурсів (земель, вод, лісів тощо); заходи щодо гарантування екологічної безпеки та попередження можливих кризових ситуацій.

Основним для першого етапу є: аналіз проектних рішень відносно екологічної ситуації, яка склалась у цьому регіоні, точність визначення характеру джерел забруднення довкілля та кількісних показників викидів у повітря, водойми, ґрунт, конкретних шкідливих речовин; перевірка обґрунтованості запобіжних заходів для попередження забруднення, засмічення та пошкодження природних ресурсів; інформація щодо передбачуваної екологічної, економічної, генетичної шкоди від впровадження того чи іншого об'єкта в певну екологічну систему.

Не менш важливе значення мають розроблені заходи щодо відновлення, відтворення природних ресурсів, зокрема розрахунки та обґрунтування компенсацій за завдані збитки довкіллю. Це стосується й організації зон рекреації відповідно до показників рекреаційних навантажень та допустимого режиму їх використання. Експерти зобов'язані встановити відповідність розмірів санітарно-захисних зон і коштів на їх будівництво чинним вимогам, прогресивність технічних рішень і техніко-економічних показників природоохоронних заходів порівняно із нормативними.

При більш детальному розгляді інших розділів проектних матеріалів необхідно перевірити інформацію щодо створення безвідходних (маловідходних) технологічних процесів і виробництва на базі комплексного застосування сировини та відходів, забезпечення використання вторинних ресурсів, а також цінності земель і доцільності їх використання саме для цього напрямку, правильності оформлення земельних відводів, наявності заходів для рекультивації земель, відновлення сільськогосподарських та лісових угідь, раціональності розміщення об'єктів.

Друга фаза основного етапу комплексної екологічної експертизи – це натурні дослідження, які дають можливість: раціонально оцінити екологічно обґрунтовану організацію та зонування території; зіставити територіальні й галузеві інтереси, які закладені у проектних рішеннях; чітко обґрунтувати сумарні викиди шкідливих речовин із наявними джерелами забруднення навколишнього середовища; визначити можливість і доцільність розміщення об'єктів, які проектується в цьому регіоні, з урахуванням наявних умов; встановити співіснування об'єктів, які проектується, з територіями, що особливо охороняються (заповідними об'єктами); загалом отримати додаткові відомості, які дозволяють експертним органам обґрунтувати свої висновки та рекомендації.

Сучасні методи оцінки впливу на довкілля, що є одним із дієвих чинників реформування діяльності еколого-експертних органів, мають бути практично реалізовані в екологічній експертизі. До них належать: аналіз вигід-витрат, метод умовного оцінювання, аналіз ефективності витрат та ін. Для аналізу екологічного ризику доцільно використовувати метод моделювання, що прогнозує з більшою точністю можливі позитивні та негативні наслідки. Оскільки ризик присутній у кожному рішенні, то експерт повинен якомога повно і точно описати можливі ризики та компенсації. Застосування наукових методів сприятиме ухваленню правильного рішення, а також розробці заходів щодо зменшення ризику, котрі матимуть більший ефект.

Заключний етап – це кінцева оцінка проектних матеріалів одним чи групою експертів, еколого-експертними органами. Фахівці формулюють об'єктивно отримані результати і висновки про ступінь екологічної обґрунтованості проектних матеріалів, висловлюють зауваження з конкретних питань і рішень, у разі необхідності здійснюють виправлення, змінюють кількісні та якісні показники. Загальна оцінка подається на основі аналізу отриманих у сукупності суджень та оцінок експертів. Вироблення загальної екологічної оцінки є компетенцією державного органу, котрий готує загальний експертний висновок.

Екологічна експертиза має здійснюватися фахівцями спеціальних органів, їх структурних підрозділів, які наділені певними повноваженнями і діють від імені держави та в межах законодавства України. Окрім того, необхідно залучати спеціалістів, аналітиків суміжних галузей для більшої об'єктивності, а також проводити консультації з тими, хто ухвалює остаточне рішення, та з фахівцями, які збирають значний обсяг інформації, застосовуючи низку аналітичних методів.

Вищим критерієм оцінки мають виступати інтереси народу, право кожного громадянина на безпечне життя і здоров'я довкілля та гарантування екологічної безпеки об'єкта, стосовно якого проведено екологічну експертизу (ст. 16, 50 Конституції України) [6].

Запропонований алгоритм розроблений з урахуванням досвіду європейських країн та направлений на запобігання напруженню екологічної ситуації, а не на ліквідацію наслідків. Він сприятиме оперативному управлінню еколого-експертним процесом і спрямований на реформування діяльності еколого-експертних органів у системі Міністерства екології та природних ресурсів України. Перехід у науково-практичній діяльності від концепції абсолютного ризику до екоаудиту – якісно новий крок в екологічній безпеці, зародження нового напрямку екологічної експертизи. Відставання у цій сфері є загрозливим як для існування державної системи екологічної безпеки, так і національної загалом.

ВИСНОВКИ

Визначено, що системна модернізація механізмів реалізації регіональної екологічної політики в напрямі їх демократизації має базуватися на принципі раціонального та збалансованого поєднання державних і ринкових, адміністративних та економічних механізмів і важелів регулювання екологічних відносин, природокористування та природоохоронної діяльності на територіальному рівні. Одним із дієвих механізмів, що відповідає наведеному принципу в умовах обмежених матеріально-фінансових ресурсів, є екологічні цільові програми. Зазначений механізм, як і більшість інших у сфері екологічного управління, є комплексним і функціонує на основі взаємодії адміністративних, економічних та організаційних важелів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Механізми підвищення ефективності діяльності органів державного управління на регіональному рівні / [за заг. ред. Г.І. Мостового]. – Х. : ХарРІ НАДУ, 2004. – 207 с.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-ХІІ від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – С. 546–561.
3. Дацій Н.В. Методичні підходи до моніторингу ресурсного потенціалу на місцевому рівні [Електронний ресурс] / Н.В. Дацій // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 1. – Режим доступу до журналу: <http://www.dy.nayka.com.ua>.
4. Дмитриев М. Экологические аспекты государственного регулирования / М. Дмитриев, Е. Бычкова // Экономист. – 2012. – № 4. – С. 73–79.
5. Дробноход М. Екологічний імператив та його виміри / М. Дробноход, Ф. Вольвач // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7, № 2. – С. 47–59.
6. Конституція України: за станом на 7 грудня 2004 р. / Верховна Рада України. – Офіційне вид. – К. : Парлам. вид-во, 2005. – 68 с. – (Бібліотека офіційних видань).

REFERENCES

1. *Mekhanizmy pidvyschennia efektyvnosti diial'nosti orhaniv derzhavnoho upravlinnia na rehional'nomu rivni [Mechanisms for increasing the efficiency of public administration at the regional level]. – Kharkiv : KharRI NADU, 2004. – 207 p.*
2. *The Verkhovna Rada of Ukraine. The Law of Ukraine «On Environmental Protection» // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1991. – Vol. 41. – P. 546–561.*
3. *Datsij N.V. Methodological approaches to monitoring resource potential at the local level [Electronic resource]/ N.V. Datsij // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. – 2013. – Vol. 1. – Available at : <http://www.dy.nayka.com.ua>.*
4. *Dmitriev M. Environmental aspects of state regulation / M. Dmitriev, E. Bychkova // Ekonomist. – 2012. – Vol. 4. – P. 73–79.*
5. *Drobnokhod M. Environmental imperatives and its dimensions / M. Drobnokhod, F. Vol'vach // Osvita i upravlinnia. – 2004. – Vol. 2. – P. 47–59.*
6. *The Konstytutsiia Ukrainy / The Verkhovna Rada of Ukraine. – K. : Parlam. vyd-vo, 2005. – 68 p.*